

نقش تربیت مهدوی در پرورش روحیه انتظار دانش‌آموزان از نظر معلمان*

مریم انصاری^۱

سید محمد قلمکاریان^۲

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی نقش تربیت مهدوی در پرورش روحیه انتظار دانش‌آموزان انجام گرفت. روش تحقیق توصیفی بود. جامعه پژوهش، معلمان مدارس ابتدایی ناحیه ۵ شهر اصفهان بودند که تعداد ۵۰ نفر از آنان به صورت تصادفی انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات مصاحبه و پرسش‌نامه محقق ساخته بود که پنج خرده مقیاس تربیت مهدوی را شامل شد. روایی محتوایی پرسش‌نامه توسط اساتید دانشگاه تأیید شد و پایایی کل مقیاس ۰/۸۳ به دست آمد. برای تحلیل داده‌ها از ضریب همبستگی و برای تحلیل مصاحبه از مقوله‌بندی استفاده شد. یافته‌ها نشان داد همبستگی مثبت و متوسطی بین متغیرها وجود داشت. سطوح بالایی از مؤلفه‌های تربیت مهدوی (تربیت دینی، کیفیت تدریس دینی معلمان، تعمیق فرهنگ انتظار در دانش‌آموزان، تقویت ابعاد عقیدتی و ارزشی دانش‌آموزان، تقویت ابعاد فکری و اعتقادی دانش‌آموزان و تثبیت بینش و بصیرت آنان) با سطوح بالایی از ابعاد شخصیتی و روحی دانش‌آموزان از لحاظ آماده‌سازی آنان برای حضوری همه جانبه و سازنده در دوران ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الیه در ارتباط مستقیم بود. تربیت مهدوی با تثبیت بینش و بصیرت دانش‌آموزان در آخر الزمان بیشترین و کیفیت تدریس دینی معلمان با نگرش مذهبی دانش‌آموزان کمترین میزان همبستگی را داشت.

واژگان کلیدی

تربیت مهدوی، روحیه انتظار، پرورش دانش‌آموزان.

مقدمه

نظام‌های تعلیم و تربیت، در جوامع مختلف، آرمان‌ها و اهداف ویژه و متناسب با

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۲۶

۱. استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه پیام نور تهران، ایران (نویسنده مسئول) (m.ansary@pnu.ac.ir).

۲. استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه پیام نور تهران، ایران (M_ghalamkarian@pnu.ac.ir).

نظام ارزشی و اعتقادی خود را دارد. تعلیم و تربیت اسلامی تحت تأثیر ارزش‌ها و آرمان‌های جهان‌بینی اسلامی، غایاتی مانند رشد و هدایت، طهارت و حیات طیبه، تقوا، قرب، رضوان، عبادت و عبودیت دارد (باقری، ۱۴۰۰).

از آرمان‌های هماهنگ با اهداف مزبور، باور یا فلسفه انتظار فرج یا رویکرد تربیتی منجی‌گراست که از منظر باورهای اسلامی، به‌ویژه شیعی باید جهت‌گیری غالب و کلان تربیت دینی باشد. فلسفه انتظار از ارزشمندترین و سرنوشت‌سازترین سرمایه‌های اجتماعی و معنوی است که باید ضمن صیانت از آن، اقدام به گسترش و فرهنگ‌سازی برای انتقال مطلوب و مناسب آن به نسل جدید نمود. از این منظر، تلاش برای نهادینه‌سازی این باور، وظیفه دینی و الهی است که باید در تعلیم و تربیت مورد توجه قرار گیرد (مرزوقی، ۱۳۷۸ ش: ۱۲۹).

آموزش و پرورش به موازات اهداف و غایات تربیتی و پرورشی‌اش، رسالت عظیم و سنگینی در عصر ظهور برعهده دارد. به عبارت بهتر، آموزش و پرورش، به خصوص نظام تعلیم و تربیت اسلامی براساس وظایف و تعهداتش وظیفه دارد انسان‌هایی اندیشمند، آزاداندیش و پویا و متصف به اوصاف الهی تربیت کند، انسان‌هایی که به واسطه برخورداری از محکم‌ترین و مطلوب‌ترین مؤلفه‌های تربیتی بتوانند جامعه را در مسیر رشد و کمال رهنمون گردانند و در نهایت، آن را برای دوران ظهور غنی و آماده سازند. اما شواهد موجود غیر از این است. امروزه، این نتیجه حاصل شده که بدون دین و معرفت دینی و در حقیقت، بدون تربیت دینی، آن‌هم از نوع مهدوی گونه‌اش نمی‌توان جوامع بشری را رو به سعادت و تکامل هدایت کرد. با توجه به روبه‌رو شدن با هنگامه‌ای از انواع و اقسام فن‌آوری‌های شگفت‌انگیز و مدرن و غرق شدن انسان‌ها در گرداب این همه پیشرفت‌های عجیب و غریب، برهمگان ثابت شده که تنها راه برون‌رفت از این بحران‌های پیچیده بشری، دین و دینداری است. غایت اصلی تعلیم و تربیت، پرورش انسان‌های اندیشمند، آزاد، پویا و متخلق به اوصاف زرین الهی است. حال که این غایت اساسی تعلیم و تربیت بیش از پیش در معرض بحران‌های انسانی و ماشینی است، باید از باب تربیت دینی متصل به تربیت مهدوی وارد شد و معنویت‌گرایی و دینداری نسل آینده را تقویت و تثبیت نمود تا آنان خود را از هر نظر آماده عصر ظهور نمایند و نسبت به فلسفه زندگی و امامت حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الیه نگرش عمیق‌تری بیابد.

لیکن، فن‌آوری‌های دیجیتالی در کنار سایر آسیب‌ها سد راه تربیت دینی - مهدوی افراد، به ویژه کودکان و نوجوانان شده‌اند. در حالی که می‌توان در فرآیند مقابله با بحران‌های مختلف بشری، به نقش مهم تعلیم و تربیت موشکافانه تراز قبل نگریت و راه چاره را در تعلیم و تربیت دینی جست‌وجو نمود و با علم به این که نگرش مذهبی و اعتقاد به عصر ظهور و تبلور فرهنگ انتظار در دانش‌آموزان، آثار و بارهای تربیتی بسیار سازنده‌ای دارد و ویژگی‌های شخصیتی و روحی و روانی آنان را به مطلوب‌ترین وضعیت ممکن ارتقا می‌دهد، به نظر می‌رسد که امروزه با ورود فن‌آوری‌های نوآورانه دیجیتالی به عرصه‌های گوناگون زندگی و دسترسی آسان همگان، به خصوص کودکان و نوجوانان به آنها و نیز امکانات وسیع و بی‌مرز این فن‌آوری‌ها، به ویژه برداشته شدن مرزهای جغرافیایی و مهم‌تر کاهش سطح احساس مسئولیت و نظارت و مدیریت خانواده‌ها و آموزش و پرورش در فرآیند تعلیم و تربیت فرزندان این سرزمین، تعلیم و تربیت دینی را نیز آسیب‌هایی جدی احاطه کرده است. این آسیب‌ها گاهی به دلیل عدم تعهد، احساس مسئولیت و دلسوزی برخی از منابع انسانی آموزش و پرورش، به ویژه معلمان در قبال ضرورت‌ها و دغدغه‌های تربیت دینی، روز به روز تشدید می‌شود. به طور کلی جایگاه محوری تربیت مهدوی در عرصه تربیت دینی و نقش مهم آن در تربیت مطلوب دانش‌آموزان و آماده‌سازی آنان برای عصر ظهور امام مهدی علیه السلام و ایجاد جامعه‌ای متجلی به جلوه‌های فرهنگ انتظار در حال کمرنگ شدن است. این مسئله، نشان می‌دهد که از تربیت دینی و معنوی دانش‌آموزان غفلت شده و فرهنگ انتظار و اندیشه مهدوی در بین آنها حضور سایه‌ای دارد. لذا، می‌طلبد که در تربیت نسلی الهام گرفته از فرهنگ انتظار و متعهد به دین و جامعه پیش از اینها اهتمام شود و آموزش و پرورش در تربیت دینی و مهدوی دانش‌آموزان و نیل این نسل زیربنایی جامعه به کمال مطلوب از هیچ کوششی فروگذار نکند.

عوامل تأثیرگذار منفی، جوانان و نوجوانان را در معرض آسیب‌های روانی - اجتماعی فراوانی قرار داده، توجه به سلامت معنوی و تعمیق بینش دینی، پای‌بندی به مذهب و دیانت، از راه‌های اساسی توسعه و رشد شخصیت مطلوب است. در این مسیر، نقش معلمان و مربیان بسیار اصلی است و آنان نیز باید مانند شاگردان، خود را با دنیای به شدت متغیر و متحول ساگار کنند، وگرنه از قافله تعلیم و تربیت دور مانده و به تأثیرات

ضعیف و ناپایدار آموزش رسمی قناعت خواهند کرد (رهنما و میرباقری ورجانی، ۱۳۸۸ش: ۱۷۶).

تربیت دینی باید در چهارچوب تربیت نبوی باشد، یعنی همان کاری که انبیا و به خصوص پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله انجام می دادند و می توان در چهارچوب سنت و قرآن کریم به آن دست یافت. اساساً، تربیت اسلامی تربیتی مبتنی بر معنویت است. بدون ایمان به خدا یا به روز آخرت، تربیت دینی معنایی ندارد. اولین گام در تربیت اسلامی، ایمان به خدای یکتا، سپس گسترش آن در زوایای مختلف جهان بینی و به دنبال آن تنظیم بُعد شناختی، انگیزشی و رفتاری است، چون گستره دین، هم ارزش های اخلاقی و هم ارزش های حقوقی را دربردارد. تربیت دینی، معنویت گراست. راهبرد اساسی تربیت دینی، این است که معنویت را پوشش دهد. در تربیت اسلامی و دینی، اصل بر این است که فطرت ناب درونی انسانی پویا و شکوفا می شود (اسماعیل زاده، ۱۳۸۸ش: ۲۹).

فلسفه تربیتی انتظار، نوعی پداگوژی انتظار است که باید از طریق آن فراگیران را هدایت نمود تا نظامی آرمانی و الهی را که رهبری آن از سوی یک انسان کامل و خلیفه واقعی خداوند است، بشناسند و برای تحقق آن تلاش نمایند. پداگوژی یا نظریه عملی تربیتی انتظار، نوعی پداگوژی و تعلیم و تربیت رهایی بخش و انقلابی است که می تواند انسان را از سلطه نیروها و امیال درونی و نیروها و موانع بیرونی بازدارنده تعالی فرد و جامعه رهایی بخشد. از این رو، این نوع پداگوژی باید نسل نو و کودکان و نوجوانان را به گونه ای تربیت نماید که با اصلاح و تغییر واقعیت ها، وضعیت لازم را برای ظهور مصلح الهی و منجی جهانی آماده سازند. عناصر این نوع تربیت مهدوی یا فلسفه انتظار، آگاهی بخشی، هوشیارسازی، دین شناسی، امام شناسی، خودسازی و نوسازی اجتماعی است (مرزوقی، ۱۳۸۷ش: ۱۳۰).

مسئله مهدویت و انتظار، ابعاد مختلف تربیتی دارد و با بسیاری از اهداف آموزش و پرورش سازگار است و می تواند در پیشبرد آن اهداف نقش آفرین باشد. آموزه مهدویت و انتظار پیامدهای تربیتی معینی دارد که با هدف های تعلیم و تربیت همسوست. فرهنگ انتظار در متن جریان زندگی منتظران، منشأ آگاهی و هوشیاری و بیداری دائمی است و یک رویارویی فعال به شمار می رود، نه انفعالی و واکنشی که در درون خود، تغییر و تحول را به همراه دارد (مطهری، ۱۳۸۲ش: ۱۴).

از این رو، انتظار، نوعی حالت روانی است که زمینه ساز آمادگی و تحول در معرفت، احساس، رفتار و عمل آدمی می شود. خاصیت انتظار سازنده و اصیل، تنظیم فکرو روحیه است که انسان را براساس طرح و برنامه به حرکت و عمل درمی آورد و الهام بخش مسئولیت هر فرد در برابر خود و جامعه و آماده باش در سایه تغییر و تحول، صبر و استقامت و تعهد و تحرک است. بنابراین، انتظار تنها حالت روانی نیست، بلکه احوال روحی جریان یافته ای است که همراه با تغییر و تحول به اقدام و عمل می انجامد (موسوی، ۱۳۸۷).

از ویژگی های بارز فرهنگ مهدویت، هویت بخشی به فرد و جامعه است. در نظام فکر شیعی، امامت جان و جوهره سیاست و امام هویت آفرین است. یعنی به وسیله امامت است که علل اربعه زندگی یک شیعه تعریف می شود، که عبارتند از: چرایی، چیستی، معنای زندگی و غایت زندگی که در فرهنگ شیعی با وجود عنصر امام خواندنی است. فرهنگ مهدویت به عنوان یک آلترناتوی قوی برای جریان توسعه تکنولوژیکی عالم و مدرنیته مادی گرا در گسترش فرهنگ دینی بسیار مؤثر است. این فرهنگ با قابلیت تعامل بین علم و دین ظرفیت تأثیرگذاری و پردازش هدایت دنیا به سمت آخرت را داراست (هرسیح و صادقی، ۱۳۹۰: ۱۵).

اعتقاد به ظهور منجی عالم و نیاز به آمادگی برای انقلابی جهانی، چنان ضروری است که بزرگان ما انتظار را راهبردی مهم در این برهه از زمان می دانند. انتظار، دوره آماده سازی فردی و اجتماعی به شمار می آید که زمینه ساز انقلاب جهانی منجی عالم است. هر حرکت و انقلابی که این دوره را پشت سرنگذاشته باشد، ناقص بوده و به نتیجه نخواهد رسید. هر انقلابی که دوره انتظار و آماده سازی نداشته باشد و براساس جو محیط و جریان حاکم حرکت کند، در همان گام های اول در زیر بار فشارها و ابهام ها گرفتار می شود. انسان منتظر باید در زندگی فردی و اجتماعی طرح راهبردی و نقشه داشته باشد و براین اساس حرکت کند و خود و محیط اطرافش را آماده سازد. انسان معتقدی که در محیط اطراف خود ظلم، فساد و بی عدالتی می بیند، نمی تواند به آن بی اعتنا باشد. برای مقابله با آن، باید آگاهانه برنامه ریزی و عمل نماید.

در ارتباط با موضوع این تحقیق، تحقیقات اندکی به طور مستقیم به نقش آموزش و پرورش در دوران ظهور و آخرالزمان پرداخته اند و بخش اعظم تحقیقات مرتبط با این حوزه

به آسیب‌های تربیت دینی مربوط می‌شود که البته وجه مشترک این مقاله و آن تحقیقات، تبیین عوامل مؤثر در آسیب‌پذیری تربیت دینی کودکان و نوجوانان است. محمدی منفرد (۱۴۰۰) در مقاله خود در پی مفهوم‌شناسی منجی‌گرایی شیعی و جایگاه معنی زندگی فراطبیعت‌گرایانه الهی در معرفت به آن مفهوم بوده است. این پژوهش بر آن بود که به روش تحلیل مفاهیم و نگاهی پدیدارشناسانه به این پرسش پاسخ دهد که حقیقت معنای زندگی فراطبیعت‌گرایانه الهی چه نقشی در مفهوم منجی‌گرایی شیعی دارد؟ در این پژوهش سه اصل باور به امامت منجی موعود، باور به اصل انتظار صحیح ظهور منجی موعود و باور به اصل تصور غایت متعالی ظهور منجلی به عنوان داده‌ها مورد بررسی قرار گرفت.

صادقی (۱۴۰۰) در پایان‌نامه خود تحت عنوان تعیین مؤلفه‌های تربیتی نامه ۳۱ نهج‌البلاغه بر مهدویت؛ یک الگوی شاخص اسلامی را در کنار نظام‌های مختلف تربیتی کارآمد معرفی کرد. یافته‌های پژوهش نشان داد که با به‌کارگیری مؤلفه‌های تربیتی نامه ۳۱ نهج‌البلاغه، جایگاه باور و یقین در اعتقادات نهادینه شده و منشأ حرکت انسان به سوی هدف و رسیدن به مقام مهدی باوری شده است. همچنین افراد با الگوگیری از حضرت علی علیه السلام به اخلاق ایشان متخلق شده و از گناه و زشتی دوری می‌کند. زرقانی (۱۳۹۹) در مقاله خود تحت عنوان مهدویت در آینه تربیت که با روش کیفی و تحلیلی انجام داد، ضمن تبیین سه وجه تربیتی مهدویت و انتظار به عنوان یک جریان تربیتی، به بیان آسیب‌های احتمالی که برای هریک از وجوه شناسایی شده در تربیت مهدوی امکان‌پذیر است، پرداخت.

فرضی پوریان و قدردان قراملکی (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان گستره علم امام از منظر احادیث که با روش توصیفی - تحلیلی انجام گرفته، به این نتایج دست یافتند که متعلق علم امام معصوم محدود و محصور در دایره معارف و احکام دین نیست، بلکه بسیار گسترده‌تر، و شامل اموری همچون حوادث گذشته و آینده، منایا و بلایا، باطن انسان‌ها، تمام زبان‌ها، زبان حیوانات، علم اولین و آخرین، و حتی عالم برزخ و قیامت و احوال بهشت و جهنم است.

یارمحمدیان (۱۳۹۶) طی پژوهشی با عنوان ازدیاد علم امام از منظر قرآن، کوشیده است تا با رویکردی درون‌مذهبی و با روش تحلیل آیات، «خانواده احادیث ازدیاد علم

امام را به پنج گروه از آیات، مستند کند. حاصل این پژوهش نشان داد که هرچند در قرآن کریم بر ازدیاد علم امام تصریح نشده است، اما شواهدی از قرآن، این باور حدیثی را تأیید می‌کند. از آیات قرآن چنین استفاده می‌شود که سنت الهی در نظام اعطای علم به انبیاء و اوصیاء پیشین، ازدیاد علم است؛ بر این اساس و به ضمیمه قانون عدم تغییر در سنت خداوند و نیز با توجه به جدا و خارج نبودن پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از سلسله انبیاء عَلَيْهِمُ السَّلَام، همین نظام در خاتم الانبیاء و اوصیای ایشان جاری است.

مرزوقی (۱۳۸۷) در تحقیق خود با عنوان سیمای مهدویت در برنامه‌های آموزشی مدارس: رویکردی به فلسفه تربیتی انتظار به این نتیجه رسید که، در آموزش و پرورش کشور در مورد اهداف و اصول طرح کلیات، اهداف دوره‌های تحصیلی و محتوای کتاب‌های درسی دوره‌های مختلف، توجه نظام‌مند و برنامه‌ریزی منظمی در حوزه هدف‌گذاری و تدوین محتوا در خصوص آموزش و گسترش تفکر مهدویت صورت پذیرفته است.

فقدان الگوهای روشن تعامل اجتماعی در زمینه انتظار، مانع جدی در شکل‌گیری ساخت‌های مبانی و کلان تا قبل از انقلاب اسلامی ایران در این زمینه بوده است. صرف نظر از برخی فعالیت‌های جمعی همانند جشن‌ها و برگزاری مراسم خاص مانند دعای ندبه، اکثر کنش اجتماعی مرتبط با مسئله انتظار و مهدویت که از سطح فردی فراتر رفته و منجر به اقدام جمعی و گاهی تشکیلاتی شده، به نوعی دچار انحراف، خرافات و عوام‌زدگی شده‌اند که نمونه‌های تاریخی این موارد کم نیستند. به نظر می‌رسد هنگامی می‌توان یک جامعه دینی را به وصف منتظر توصیف کرد که روح و معنای انتظار با تمام ویژگی‌های آن به عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلی در جهت دادن به کنش‌های خرد و کلان حضور داشته باشد و در غیر این صورت، بدون آمادگی و ایجاد ساختارهای خرد و کلان حداقل در یک نمونه کوچک در نظام جهانی، توقع ظهور انتظار غیرمنطقی و غیرعقلانی جلوه می‌کند (هرسیج و صادقی، ۱۳۹۰: ۱۲).

با توجه به اهمیت مسئله، هدف اصلی مقاله حاضر بررسی نقش تربیت مهدوی در پرورش روحیه انتظار در دانش‌آموزان از نظر معلمان است و در این راستا سؤالی که این پژوهش در پی پاسخگویی به آن است:

چه راهبردهایی برای اثربخشی فرآیند تربیت دینی و مهدوی دانش‌آموزان و پرورش و

ترویج فرهنگ انتظار در دانش‌آموزان می‌توان اتخاذ نمود؟

روش تحقیق

روش این تحقیق از لحاظ هدف کاربردی و از نظر ماهیت و گردآوری اطلاعات توصیفی است. جامعه تحقیق کلیه معلمان مدارس دوره ابتدایی دخترانه در سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۴۰۰ بودند. حجم نمونه از طریق جدول مورگان و به طور تصادفی از بین معلمان به تعداد ۵۰ نفر انتخاب شد. ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه و پرسش‌نامه محقق ساخته مبتنی بر مؤلفه‌های تربیت مهدوی شامل کیفیت تدریس دینی معلمان و نگرش مذهبی دانش‌آموزان (عبارات ۱-۵)، تربیت دینی و تعمیق فرهنگ انتظار در دانش‌آموزان (عبارات ۶-۱۰)، تربیت مهدوی دانش‌آموزان و تقویت ابعاد عقیدتی و ارزشی آنان (عبارات ۱۱-۱۵)، تربیت مهدوی و تقویت ابعاد فکری و اعتقادی دانش‌آموزان (عبارات ۱۶-۲۰) و تربیت مهدوی و تثبیت بینش و بصیرت دانش‌آموزان (عبارات ۲۱-۲۵) بود. گزینه‌ها از طریق طیف لیکرت شامل: الف) کاملاً موافق با نمره ۵؛ ب) موافق با نمره ۴؛ ج) متوسط با نمره ۳؛ د) مخالف با نمره ۲؛ ه) کاملاً مخالف با نمره ۱ بود که در این مقیاس حداقل نمره ۲۵ و حداکثر ۱۲۵ است. پایایی خرده مقیاس‌های اول تا پنجم با آلفای کرونباخ به ترتیب، ۰/۸۲، ۰/۸۰، ۰/۸۵، ۰/۸۴ و ۰/۸۸ و پایایی کل آن ۰/۸۳ به دست آمد. روایی محتوایی مقیاس بعد از مطالعه توسط اساتید دانشگاهی تأیید شد. برای جمع‌آوری اطلاعات برای پرسش‌نامه با معلمان مصاحبه شد. برای گردآوری اطلاعات پژوهش، هماهنگی اولیه با اداره آموزش و پرورش و مدیریت و معلمان مدارس انتخابی جهت انتخاب حجم نمونه به منظور توزیع و اجرای پرسش‌نامه در بین آنها صورت گرفت. از بین معلمان زن مدارس انتخابی به صورت تصادفی تعداد ۵۰ نفر انتخاب شد و پرسش‌نامه‌ها بین آنان توزیع و جمع‌آوری شد. داده‌های حاصل از پاسخ آزمودنی‌ها با نرم‌افزار SPSS(22) تجزیه و تحلیل آماری شد. برای توصیف داده‌ها از شاخص‌های آماری میانگین و انحراف معیار و آمار استنباطی (آزمون ضریب همبستگی) استفاده شد.

یافته‌ها

پیش از تحلیل داده‌ها، نرمال بودن توزیع داده‌ها با آزمون کولموگروف - اسمیرنوف تأیید

و سپس، میانگین، انحراف معیار، درصد و فراوانی پاسخ آزمودنی‌ها به پرسش‌نامه‌ها معین و برآورد شد. با توجه به نرمال بودن توزیع داده‌ها، فرضیه‌های تحقیق با آزمون ضریب همبستگی پیرسون و به شرح زیر تجزیه و تحلیل شدند:

فرضیه اول: بین کیفیت تدریس دینی معلمان و نگرش مذهبی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود دارد.

جدول (۱): نتیجه آزمون ضریب همبستگی برای فرضیه اول

متغیر اول	متغیر دوم	همبستگی پیرسون	سطح معناداری	تعداد
کیفیت تدریس دینی معلمان	نگرش مذهبی دانش‌آموزان	۰/۳۵۷	۰/۰۰۱	۵۰

هم‌چنان‌که نتایج جدول (۱) نشان می‌دهد، همبستگی مثبت و متوسطی بین دو متغیر وجود دارد و سطوح بالای کیفیت تدریس دینی معلمان با سطوح بالایی از نگرش مذهبی دانش‌آموزان مرتبط می‌باشد. از طرفی، با توجه به کوچکتر بودن مقدار سطح معناداری به دست آمده (۰/۰۰۱) از ۰/۰۵، این رابطه نیز مستقیم است. بنابراین، فرضیه اول تأیید می‌شود.

فرضیه دوم: بین تربیت دینی دانش‌آموزان و تعمیق فرهنگ انتظار در آنان رابطه معناداری وجود دارد.

جدول (۲): نتیجه آزمون ضریب همبستگی برای فرضیه دوم

متغیر اول	متغیر دوم	همبستگی	سطح معناداری	تعداد
تربیت دینی و معنوی دانش آموزان	تعمیق نگرش فرهنگ انتظار	۰/۴۵۵	۰/۰۱۰	۵۰

براساس نتایج جدول (۲)، همبستگی مثبت و متوسطی بین دو متغیر وجود دارد و سطوح بالایی از تربیت دینی و معنوی دانش آموزان با سطوح بالای تعمیق فرهنگ انتظار در آنان مرتبط می باشد. از طرفی، با توجه به کوچک تر بودن مقدار سطح معناداری به دست آمده (۰/۰۱۰) از ۰/۰۵، این رابطه نیز مستقیم است. بنابراین، فرضیه دوم تأیید می شود.

فرضیه سوم: بین تربیت مهدوی دانش آموزان و تقویت ابعاد عقیدتی و ارزشی آنان رابطه معناداری وجود دارد.

جدول (۳): نتیجه آزمون ضریب همبستگی برای فرضیه سوم

متغیر اول	متغیر دوم	همبستگی پیرسون	سطح معناداری	تعداد
تربیت مهدوی دانش آموزان	تقویت ابعاد عقیدتی و ارزشی	۰/۴۷۰	۰/۰۱۵	۵۰

با توجه به نتایج جدول (۳)، همبستگی مثبت و متوسطی بین دو متغیر وجود دارد و سطوح بالای تربیت مهدوی دانش آموزان با سطوح بالایی از تقویت ابعاد عقیدتی و ارزشی آنان مرتبط است. با توجه به کوچک تر بودن مقدار سطح معناداری به دست آمده (۰/۰۱۵) از ۰/۰۵، این رابطه نیز مستقیم است. بنابراین، فرضیه سوم تأیید می شود. فرضیه چهارم: بین تربیت مهدوی و تقویت ابعاد فکری و اعتقادی دانش آموزان رابطه معناداری وجود دارد.

متغیر اول	متغیر دوم	همبستگی پیرسون	سطح معناداری	تعداد
تربیت دینی - مهدوی	تقویت ابعاد فکری و اعتقادی	۰/۴۸۰	۰/۰۰۱	۵۰

با توجه به نتایج جدول (۴)، همبستگی مثبت و متوسطی بین دو متغیر وجود دارد و سطوح بالایی از تربیت دینی - مهدوی با سطوح بالای تقویت ابعاد فکری و اعتقادی دانش آموزان مرتبط است. با توجه به کوچک تر بودن مقدار سطح معناداری به دست آمده (۰/۰۰۱) از ۰/۰۵، این رابطه نیز مستقیم است. بنابراین، فرضیه چهارم تأیید می شود. بین تربیت مهدوی و تثبیت بینش و بصیرت دانش آموزان رابطه معناداری وجود دارد.

متغیر اول	متغیر دوم	همبستگی پیرسون	سطح معناداری	تعداد
تربیت دینی - مهدوی	تثبیت بینش و بصیرت	۰/۴۹۵	۰/۰۲۵	۵۰

با توجه به نتایج جدول (۵)، همبستگی مثبت و متوسطی بین دو متغیر وجود دارد و سطوح بالای تربیت دینی - مهدوی با سطوح بالای تثبیت بینش و بصیرت دانش‌آموزان مرتبط است. با توجه به کوچکتر بودن مقدار سطح معناداری به دست آمده (۰/۰۲۵) از ۰/۰۵، این رابطه نیز مستقیم است. بنابراین، فرضیه پنجم تأیید می‌شود.

نتیجه‌گیری

این پژوهش، به منظور بررسی نقش تربیت مهدوی در پرورش روحیه انتظار در دانش‌آموزان انجام گرفت. تحلیل داده‌ها نشان داد که، همبستگی مثبت و متوسطی بین متغیرها وجود داشت. به طور کلی، سطوح بالایی از مؤلفه‌های مرتبط با نقش تربیت مهدوی همچون تعلیم و تربیت دینی و مهدوی، کیفیت تدریس دینی معلمان، نگرش مذهبی و تربیت دینی معنوی دانش‌آموزان، تعمیق فرهنگ انتظار در دانش‌آموزان، تربیت مهدوی و تقویت ابعاد عقیدتی و ارزشی دانش‌آموزان، تقویت ابعاد فکری و اعتقادی و تثبیت بینش و بصیرت آنان با سطوح بالایی از تقویت و تثبیت ابعاد شخصیتی و روحی دانش‌آموزان از لحاظ آماده‌سازی آنان برای حضوری همه‌جانبه، تربیتی و سازنده در دوران ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الیه در ارتباط بود و بین تمامی متغیرها رابطه‌ای مستقیم وجود داشت. در این راستا، تربیت دینی - مهدوی با تثبیت بینش و بصیرت دانش‌آموزان بیشترین و کیفیت تدریس دینی معلمان با نگرش مذهبی دانش‌آموزان کمترین میزان همبستگی را با مؤلفه‌های نقش تربیت مهدوی داشتند.

در تکمیل یافته‌های به دست آمده می‌توان گفت از اهداف تربیت دینی به تکامل رسیدن آدمی است؛ یکی از آسیب‌ها در این گستره آن است که موضوع تکامل آدمی از شایستگی و قدرت ذاتی آدمی در رسیدن به کمال غفلت گردد؛ زیرا آدمی موجودی است که برای رسیدن به قله‌های کمال هیچ تنگنایی ندارد؛ ولی گاهی برخی برنامه‌ریزی‌ها و کارکرد برخی مربیان به گونه‌ای است که انگیزه متریبان را به یک انگیزه معمولی تنزل می‌دهد با این فرض که متریبی امکان رسیدن به درجات بالایی کمال را ندارد. این نگاه و باور یکی از آسیب‌ها و ظلم به متریبی است (جعفری، ۱۳۸۹).

همچنین تأثیر فضا در پرورش جان و روان تا آن جا ارزش دارد که برای عبادت در

اسلام، اماکن و جایگاه‌های ویژه‌ای تعریف شده است و تجربه گواهی می‌دهد بسیاری از مردم تحت تأثیر فضای معنوی عبادتگاه‌ها و سرزمین‌های پاک به انقلاب درونی دست یافته‌اند، همچنین برای آسان کردن ارتباط با امام زمان علیه السلام پیشنهاد شده است در جایگاه‌های منسوب به حضرت همچون سرداب حضرت، مسجد کوفه، مسجد سهله، مسجد جمکران و... حاضر شویم. اعتقاد و باور به امام زمان علیه السلام و معرفت و مهرورزی ایشان از دید فردی، خانوادگی و اجتماعی دارای تأثیرات مثبت فراوانی در زندگی هر آدمی دارد؛ که شناخت این آثار موجب افزایش دلبستگی و دلگرمی بیشتر در جهت تقویت مبانی ولایتی آدمی در محیط خانواده و روابط خانوادگی و تربیت دینی فرزندان خواهد شد. برخی از فوائد مهدی باوری در خانواده مذهبی و دینی عبارت است از:

- بودن پشتیبان آسمانی: از سلسله نیازهای آدمی، نیاز به معنویت و نورانیت درون است، در این راستا یکی از نیازهای آدمی، نیاز به پشتیبان آسمانی و ارتباط ملکوتی با انسان‌های عرشی برای رسیدن به رشد معنوی است. خانواده‌های مهدی باور به زیباترین شکل ممکن می‌توانند از وجود مقدس و نازنین امام مهدی علیه السلام به بهره‌مند شوند. حضرت علی علیه السلام در ستودن شخصیت امام می‌فرماید:

امام پدری مهربان و پناهگاه بندگان در مصائب، سختی‌ها و گرفتاری‌هاست.

حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف در سخن به شیخ مفید رحمته الله علیه می‌فرمایند:

ما در رسیدگی و سرپرستی شما، کوتاهی و سهل‌انگاری نکرده‌ایم و یاد شما را از یاد نبرده‌ایم (طبرسی، ۱۳۸۶ق).

- بودن ناظر اخلاقی و دینی: در یک جامعه آرمانی و اسلامی، بنیاد ﴿أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرِي﴾ (علق: ۱۴) کاربرد ویژه‌ای دارد که باعث نگهداری خویشتن و مراقبت‌های ویژه فردی برای هرکسی می‌شود؛ که خانواده‌های مهدوی باور و مهدی باور به یک احساس زیبای دیگری نیز می‌رسند و آن احساس نظارت مستقیم امام زمان علیه السلام بر زندگی و اعمال و رفتار و گفتار آنهاست.

براساس عقائد دینی، ما امام را ناظر بر اعمال خود می‌دانیم. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید:

﴿وَقُلْ اَعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ﴾ (توبه: ۱۰۵)؛

بگو عمل کنید که خداوند و رسول او و مؤمنان (امامان) اعمال شما را می‌بینند.

در یک خانواده امام زمانی، میان اعضاء احساس این نظارت و عنایت حضرت، وجود دارد، لذا در انجام اعمال نیک و خیر با سرعت و شتاب افزون تری بردیگران اقدام می کنند و به هنگام انجام معصیت و گناه خود را تحت نظر و کنترل محسوس حضرتش می بینند و از آن فاصله می گیرند.

- سیره امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشريف، الگو و متد خانواده های مهدوی: از نیازهای تربیتی آدمی در مسیر رشد و تکامل، نیاز به الگو و مدل برای الگوگیری و الگو برداری است. در همین راستا خانواده های امام زمانی، دارای برترین الگو و زیباترین مدل انسانی هستند. آنان از عظیم ترین پشتوانه تربیتی برخوردارند و با شناخت و تاسی به سیره عملی امام عصر خویش از امکان رشد و ترقی بسیار بالائی برخوردارند و خانواده های مهدوی، به خاطر ارتباط بیشتر با امام زمان خود مورد عنایت ویژه آن حضرت قرار می گیرند و همه خطرات زمینی و آسمانی با دعای خاص امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشريف از ایشان مرتفع می گردد.

حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف در همین زمینه می فرماید:

إِنَّا غَيْرُ مُهْمِلِينَ لِإِرَاعَاتِكُمْ وَلَا نَاسِيْنَ لِذِكْرِكُمْ وَلَوْلَا ذَلِكَ لَنَزَلَ بِكُمْ السَّالُوءُ وَ
اصْطَلَمَكُمُ الْأَعْدَاءُ؛

ما در رعایت حال شما کوتاهی نمی کنیم و یاد شما را از خاطر نبرده ایم و اگر جز این بود از هر سو گرفتاری به شما رو می آورد و دشمنان تان، شما را از میان می بردند.

در یک جمع بندی کلی باید گفت، به باور صاحب نظران و محققان تعلیم و تربیت اسلامی، انتقال فرهنگ مهدویت به نسل نو و تربیت آنها به عنوان منتظران ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف بدون بهره گیری از شیوه های خاص خود ممکن نخواهد بود. یکی از اهداف انتقال فرهنگ انتظار به نسل نو، آشنا کردن آنها با وضعیت ایده آل جامعه بشری، به منظور شناخت جایگاه وضعیت موجود و سپس، شناساندن وضعیت ایده آل به جامعه جهانی است. نسل نو باید وضعیت ایده آلی را که در جامعه مهدوی تحقق خواهد یافت، بشناسد تا بتواند جایگاه وضعیت موجود را نقد و بررسی کند، زیرا کسی که وضعیت آرمانی را شناسد، کاستی های وضعیت موجود را نیز نخواهد شناخت و ممکن است این وضعیت موجود را بهترین وضعی بداند که برای بشر دست یافتنی است. لذا، جایگاه تعلیم و تربیت رفیع تر از جایگاه تمام مناسبات و معاملات مدنی و فرهنگی است. تربیت مهدوی، بِنمایه تکوین و تضمین جامعه زمینه ساز در توسعه و تحکیم فرهنگ انتظار

است. تا زمانی که تربیت مهدوی بر پایه‌های معرفتی و ارزش خاص خود، در ساختار، نگرش و رفتار سازمان آموزش و پرورش کشور توسعه نیابد، به زمینه‌سازی ظهور که آماده کردن جامعه‌ای متناسب با شرایط و مقتضیات فرهنگی و ارزش‌های دینی و توحیدی است، نمی‌توان امید بست. هر چه آموزش و پرورش، به خصوص معلمان دانش‌آموزان را به صورت منطقی و اصولی با فلسفه زندگی و امامت حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف بیشتر و روشن‌تر آشنا سازند و نقش تربیتی مؤثر آن حضرت در تعالی جوامع بشری و تحقق بهترو آسان‌تر اهداف تعلیم و تربیت انسان‌ها را برای آنان تبیین نمایند، هم نسلی آماده و توجیه شده برای دوران ظهور امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف خواهیم داشت و هم چشم‌انتظاران آن حضرت وظایف و مسئولیت‌های سنگین خود را بهتر درک خواهند نمود و به طور کلی، جامعه‌ای سرشار از ابعاد عظیم تعلیم و تربیت اسلامی تحویل امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف داده خواهد شد. در این راستا، موارد زیر پیشنهاد می‌گردد:

۱. مبانی و مؤلفه‌های آموزه مهدویت و انتظار با اختصاص چند درس از متون، در مدارس آموزش داده شود؛
۲. تدوین یک نظام آموزش و پرورش مبتنی بر مؤلفه مهدویت و انتظار؛
۳. توجه ویژه به تعلیم و تربیت مبتنی بر اندیشه مهدوی و فرهنگ انتظار در طرح سند ملی آموزش و پرورش؛
۴. گزینش و انتصاب مدیران، معاونان، معلمان و مربیان مهدوی و معتقد به باور انتظار در مدارس؛
۵. اهتمام جدی نهادهای مرتبط با تعلیم و تربیت برای گسترش فرهنگ انتظار در بین آحاد مختلف جامعه؛
۶. تلاش مضاعف برای تربیت همه‌جانبه نسل منتظر؛
۷. تلاش روزافزون برای ایجاد امید و پیشرفت در تمام سطوح جامعه؛
۸. جذابیت بخشی به روش‌های تدریس مباحث دینی، به خصوص در دوره ابتدایی؛
۹. برگزاری اردو، مسابقه و نمایشگاه با موضوع انتظار، ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف و حکومت عدل در مدارس.

منابع

۱. احمدی، جمشید (۱۳۸۸ش)، «نقش خانواده در سلامت معنوی و عوامل مؤثر بر آن»، فصلنامه پژوهش‌های تربیت اسلامی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، سال سوم، شماره اول.
۲. اسماعیل‌زاده، محمد (۱۳۸۸ش)، «بررسی راهبردهای تحقق سلامت معنوی در آموزش و پرورش»، فصلنامه پژوهش‌های تربیت اسلامی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، سال سوم، شماره اول.
۳. باقری، خسرو (۱۴۰۰ش)، نگاهی دوباره به تعلیم و تربیت اسلامی، تهران: انتشارات مدرسه.
۴. باهنر، ناصر (۱۳۸۸ش)، تعلیم و تربیت و دنیای ناشناخته دینی کودکان (مجموعه مقالات همایش تربیت دینی)، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته‌الله علیه.
۵. بهشتی، سعید (۱۳۸۶ش)، زمینه‌ای برای بازشناسی و نقادی فلسفه تعلیم و تربیت در جهان غرب، تهران: انتشارات اطلاعات، اول.
۶. حسینی‌نسب، سید داود؛ فلاح، نوروز (۱۳۸۷ش)، «تأثیر روش تدریس مشارکتی و روش تدریس سنتی بر پیشرفت تحصیلی و نگرش به درس معارف اسلامی در مراکز پیش دبستانی شهر تبریز»، فصلنامه علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، سال اول، شماره سوم.
۷. رضی پوریان، محمد؛ قدردان قراملکی، محمد حسن (۱۳۹۷ش)، «بررسی گستره علم امام از منظر احادیث»، فصلنامه کلام اسلام، شماره ۲۷.
۸. رهنما، اکبر؛ میرباقری ورجانی، اشرف سادات (۱۳۸۸ش)، «نقش برنامه‌های پرورشی و فعالیت‌های فوق برنامه در تأمین سلامت معنوی و رشد شخصیت دانش‌آموزان»، فصلنامه پژوهش‌های تربیت اسلامی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، سال سوم، شماره اول.
۹. زرقانی، اعظم (۱۳۹۹ش)، «مهدویت در آینه تربیت»، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت

- اسلامی، شماره ۴۶.
۱۰. سعیدی مهر، محمد؛ دیوانی، امیر (۱۳۸۵ش)، *معارف اسلامی (ویراست دوم)*، تهران: انتشارات دفتر نشر معارف، هشتاد و سوم.
۱۱. شریف زاده، حکیمه السادات؛ میرمحمدتبار، سیداحمد؛ سهرابی، مریم (۱۳۹۳ش)، «بررسی نقش استفاده از فن‌آوری‌های نوین (ماهواره و اینترنت) بر هویت دینی دانش‌آموزان»، *فصل‌نامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، سال بیست و دوم. دوره جدید، شماره بیست و سوم.
۱۲. صادقی حداد زواره، زینب (۱۴۰۰ش)، *تحلیل مؤلفه‌های تربیتی نامه ۳۱ نهج‌البلاغه بر مهدی باوری و ارتقای رشد معنوی فرزندان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه پیام نور.
۱۳. کشاورز، سوسن (۱۳۸۷ش)، «شاخص‌ها و آسیب‌های تربیت دینی»، *دوفصل‌نامه تربیت اسلامی*، سال سوم، شماره ششم.
۱۴. محمدی منفرد، بهروز (۱۴۰۰ش)، «ابتنای مفهومی منجی‌گرایی شیعی بر معنای زندگی فراطبیعت‌گرایانه الهی»، *فصل‌نامه مشرق موعود*، سال پانزدهم، شماره ۵۹.
۱۵. محمدی، شادی؛ بلندهمتان، کیوان؛ غلامی، خلیل (۱۳۹۴ش)، «بررسی فلسفه شخصی اساتید در زمینه تربیت دینی، از منظر اساتید دانشگاه کردستان»، *دوفصل‌نامه تربیت اسلامی*، سال دهم، شماره بیستم.
۱۶. مرزوقی، رحمت‌اله (۱۳۸۷ش)، «سیمای مهدویت در برنامه‌های آموزشی مدارس: رویکردی به فلسفه تربیتی انتظار»، *دوفصل‌نامه تربیت اسلامی*، سال سوم، شماره هفتم.
۱۷. مطهری، مرتضی (۱۳۶۸ش)، *سیری در سیره ائمه اطهار*، تهران: انتشارات صدرا.
۱۸. مطهری، مرتضی (۱۳۷۹ش)، *یادداشت‌ها*، تهران: انتشارات صدرا.
۱۹. مطهری، مرتضی (۱۳۸۲ش)، *قیام و انقلاب امام مهدی (عج) از دیدگاه فلسفه تاریخ*، تهران:

انتشارات صدرا.

۲۰. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۴ش)، حکومت جهانی مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف، قم: انتشارات نسل جوان.

۲۱. موسوی، سید ولی الله؛ اسلام دوست، فاطمه؛ غباری بناب، باقر (۱۳۹۰ش)، «بررسی ارتباط بین سبک های اسناد و گرایش مذهبی دانشجویان»، فصل نامه مطالعات آموزش و یادگیری، دوره سوم، شماره دوم.

۲۲. موسوی، سید مهدی (۱۳۸۷ش)، «تربیت سیاسی در پرتوانتظار»، فصل نامه مشرق موعود (ویژه نامه برگزیده مقالات چهارمین همایش بین المللی دکترین مهدویت)، سال دوم، شماره ششم.

۲۳. موسوی، سید مهدی (۱۳۸۸ش)، «مدرسه مهدوی (درآمدی بر فلسفه و نظام آموزش و پرورش زمینه ساز ظهور)»، فصل نامه مشرق موعود، سال سوم، شماره دهم.

۲۴. نوربخش، معصومه (۱۳۸۸ش)، «شیوه های تعمیق باورهای دینی در فرزندان»، فصل نامه پژوهش های تربیت اسلامی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، سال سوم، شماره اول.

۲۵. هدایتی، عزیز؛ زینی وند، یوسف؛ رسول زاده اقدم، صمد (۱۳۹۵ش)، «آسیب شناسی شبکه های اجتماعی مجازی موبایل محور در زمینه تربیت دینی (مورد مطالعه: دانش آموزان مقطع متوسطه شهر تبریز)»، فصل نامه مطالعات جامعه شناسی، سال هشتم، شماره سی و یکم.

۲۶. هرسیج، حسین؛ صادقی، زهرا (۱۳۹۰ش)، «راه های زمینه ساز جامعه برای انتظار مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف»، فصل نامه مهندسی فرهنگی، سال ششم، شماره پنجاه و نهم و شصتم.

۲۷. یارمحمدیان، محمدتقی (۱۳۹۶ش)، «از دیاد علم امام از منظر قرآن»، مجله امامت پژوهی، شماره هفتم.